

Ochrana přírody a krajiny není jen otázkou chráněných území

Bořivoj Šarapatka

poslanec Parlamentu České republiky

V současné moderní společnosti jsme svědky toho, jak člověk ztrácí sounáležitost s okolní přírodou a krajinou a mnohdy ji vnímá zejména z produkčního pohledu. Přitom mu unikají nejen aspekty přírodovědné, ale i další skutečnosti. Příroda a krajina jsou nositeli národní identity, historické paměti atd. Jsou prostě dědictvím předků a naší povinností by měla být jejich ochrana. Netýká se to pouze přírodně cenných území, která jsou zákonně chráněna, ale i zemědělské krajiny.

Vliv zemědělství na krajinu

Zemědělství je ve střední Evropě již po několik tisíciletí významným krajinotvorným činitelem. Zaměříme-li se na biotickou složku v krajině, pak rozhodující vliv na její utváření měly události po skončení poslední doby ledové, přibližně před 11,5 tisíci lety. S pozvolným oteplováním sem začal zhruba před 6 až 7 tisíci lety pronikat neolitický zemědělec, který se vedle přírodních faktorů začal stále více podílet na druhovém složení organismů. To umožnilo přežít řadě nelesních druhů, které zvyšovaly biologickou rozmanitost, ale i druhů, které jsou zemědělci považovány za nežádoucí. V následujících tisíciletích působil člověk na krajinu různou intenzitou, přičemž některá období máme přesně zdokumentována, například druhou kolonizací. Zemědělec svým dlouhodobým hospodařením přetvořil krajinu a výrazně zasáhl do charakteru, rozsahu a rozmístění jednotlivých biotopů. Tak byla postupně vytvořena pestrá středoevropská krajina s širokou nabídkou rozmanitých prostředí a byly poskytnuty existenční podmínky obrovskému počtu druhů. Celou řadu druhů zemědělec potlačil, nebo dokonce vyhubil, ale větší části umožnil existenci. Územní pestrost středověké zemědělské krajiny tak stojí za dnešní druhovou rozmanitostí živočichů i rostlin.

Ke zvrátům v diverzitě dochází samozřejmě i v novověku, a to v důsledku pěstování nových plodin, uplatňovaným technologiím atd. O vymírání druhů v České republice existuje řada údajů, mnohé o vzniklé situaci nám mohou napovědět různé skupiny bezobratlých, jež můžeme považovat za bioindikátory životního prostředí. Bohužel vývoj některých skupin živočichů v posledním století není vůbec optimistický.

Z posledních dekád 20. století existuje stále více údajů o tom, že oblastí, v nichž má intenzivní zemědělství neblahý vliv na složky životního prostředí a budoucí produktivitu, je stále více. Jde např. o negativní ovlivnění půdy a o její degradaci, kontaminaci vody, snížení diverzity a o změny ekologických procesů, na nichž je zemědělství závislé. Zjednodušeně řečeno: „průmyslové“ zemědělství nevykazuje známky dlouhodobé udržitelnosti.

Jak skloubit ochranu přírody se zemědělským hospodařením

Je problém šetrného využívání zemědělské krajiny vůbec řešitelný a můžeme při nápravě problémů využít poznatky, které známe z ochrany přírody? V celé Evropě dnes již existují v některých, zejména ekologicky hospodařících podnicích snahy začlenit do praxe zásady ochrany přírody. K prostředí šetrné formy hospodaření jsou zároveň podnětem k přemýšlení o uvědomělém utváření krajiny: jaké krajinné prvky prospívají dlouhodobě udržitelnému způsobu hospodaření, jak můžeme přírodu utvářet, aby napomáhala vlastnímu hospodaření, snížila se větrná a vodní eroze, byly podporovány užitečné organismy a regulováni škůdci atd. Spektrum různých opatření na podporu užitečných organismů sahá od zakládání pásů křovin a remízků se stanovištně odpovídajícími druhy stromů, přes vytváření mokřadních biotopů a podporu organismů vytvářením květnatých „pásů polních bylin“ až k praktické hnízdní pomoci pro ptactvo.

Při hledání vhodných opatření vedoucích k udržitelnějšímu zemědělskému systému a posílení stability krajiny musíme vycházet z toho, že krajinu jako dědictví je nutné chránit a rozumně v ní hospodařit. Jak ale tyto krajinné prvky a další opatření v krajině naplánovat a realizovat? V mnohém nám mohou pomoci dotační tituly, jež jsou v gesci resortů životního prostředí a zemědělství.

Jedním z nových směrů v krajinném plánování, který se začíná ve světě stále více uplatňovat, je navrhování využití venkovské krajiny formou plánů šetrného hospodaření. Snaha o obnovu diverzifikované a multifunkční zemědělské krajiny, zlepšení kvality vod a o ochranu půdy i biodiverzity iniciova-

la v řadě zemí Evropy práce na metodikách faremních plánů, tzv. *farm management plans*. Vývoj a rozšíření tohoto nového přístupu jsou úzce spojeny s reformami Společné zemědělské politiky EU a s péčí o životní prostředí ve formě agroenvironmentálních opatření (AEO). V zemích s delšími zkušenostmi s AEO odborníci brzy přišli na výhodu individuální práce se zemědělci při zpracování těchto plánů. V zásadě má faremní plán pomoci překonat bariéru mezi produkčními zájmy zemědělců a zájmy ochrany přírody a najít tak společná kompromisní řešení.

Dotační tituly využívané v České republice (AEO, Program péče o krajinu, Operační program Životní prostředí) přišly s finančními nástroji, které mají pomoci tyto problémy v krajině řešit. Využití nabízených dotačních titulů však vyžaduje jejich dobrou znalost i orientaci v problematice ochrany přírody a krajiny. Volba vhodných opatření a na ně navazujících finančních podpor nebývá většinou v možnostech samotných zemědělců. Zpracovaný plán šetrného hospodaření zemědělského podniku řeší tyto problémy a současně pomáhá zemědělci rozpoznat přírodní hodnoty jeho statku. Nezbytnou součástí je návrh možností ochrany, obnovy nebo zakládání nových biotopů, prospěšných jak krajině, tak samotným zemědělci v kompromisu s jeho představou o hospodaření. Výstupem návrhů, při nichž je důležitá osobní zainteresovanost zemědělce, je plán šetrného hospodaření v zemědělském podniku. Ten poskytuje konkrétní informace a doporučení jak zvýšit přínos hospodaření pro krajinu a biodiverzitu, jak nejlépe hospodařit z pohledu ochrany přírody při respektování produkčních otázek.

Nezbývá než věřit, že příklady těchto plánů a přístupy některých zemědělců napomohou nastartovat vědomí, že jsme součástí přírody a že krajina není životním prostředím a živitelem pouze nás samotných, ale i následujících generací.

Autor je profesorem na katedře ekologie životního prostředí Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a předsedou podvýboru PS PČR pro ochranu přírody a krajiny